

Avdelning Samhällsanalys
Regional utveckling
Västra Götalandsregionen
2023-02-06

Osvuret är bäst

Regionrapport 2023 – en samlad analys av
samhällsutvecklingen i Västra Götaland

VGR Analys 2023:2

Innehåll

Sammanfattning och slutsatser.....	3
Inledning	5
Välbefinnande och meningsfullhet	6
Demokrati och samhällsservice	6
Utvecklingen i ekonomin	7
Den sociala utvecklingen	11
Utvecklingen i miljödimensionen	19

Sammanfattning och slutsatser

En genomgång av samhällsutvecklingen i Västra Götaland under de senaste decennierna och fram till och med 2022 ger en förvånansvärt positiv bild av läget. Välbefinnandet är i stort intakt liksom den allmänna hälsan. En stor majoritet av invånarna ser positivt på demokrati och samhällsservice och har fortsatt tillit till andra. Miljöpåverkan minskar inom många områden. Den disponibla inkomsten har ökat för alla grupper i samhället. Arbetsmarknaden har utvecklats mycket väl. Antalet jobb är fler än någonsin tidigare och arbetslösheten är låg, lägre än i de andra storstadsregionerna. Västsverige behåller sin position som en ledande och attraktiv innovationsregion i Sverige och Europa.

Men allt står givetvis inte rätt till. Samhällsutmaningarna har blivit tydligare. Den biologiska mångfalden har ett svagt skydd och utsläppen av växthusgaser minskar för långsamt. Utbredningen av grovt våld och kriminalitet har bidragit till mer otrygga invånare och minskad samhörighet. Den yngre generationen har, efter år av sämre utveckling, lägst välbefinnande och framtidstro, sämre psykisk hälsa och lägre tillit jämfört med andra åldersgrupper. Arbetsmarknaden är i snabb omvandling, risken är stor för fortsatt brist på arbetskraft i näringslivet och i den offentliga sektorn. De regionala obalanserna är stora och ett antal kommuner har genomgående större utmaningar än andra. Basal infrastruktur som energi, transporter och boende har utvecklats till problemområden. Sammantaget är det svårt att hävda att de senaste årens utveckling ska ses som hållbar.

De närmsta åren lovar högre priser, sänkta reallöner, stigande räntor, sjunkande fastighetsvärden och ökad arbetslöshet. För de med små marginaler, där ensamstående med barn är en särskilt utsatt grupp, blir utmaningarna särskilt tuffa. Välbefinnandet för ett stort antal invånare i regionen kommer att påverkas. Faktorer som arbetslöshet, trygg ekonomi och sociala relationer är avgörande.

Rekommendationer

1. Unga och unga vuxnas levnadsförhållanden och livsvillkor kan behöva prioriteras än mer och från unga år. Fullföljda studier är en nyckelfråga frågan gäller också ungas välbefinnande mer generellt och hur det ska gå att nå en fungerande bostadsmarknad för unga vuxna.
2. De senaste årens utveckling har lett till ökad oro och minskad samhörighet. En gemensam kraftsamling från alla nivåer i samhället lär krävas för att vända utvecklingen. Att ha något meningsfullt att göra och bra sociala relationer är grundläggande frågor för de som ser sig vara i utanförskap.
3. Den biologiska mångfalden i Västra Götaland har ett svagt och fragmenterat skydd. Att leva upp till internationella avtal på detta område har ett direkt lokalt och regionalt värde. Här liksom för klimatfrågan och satsningarna på hållbar produktion och konsumtion behövs insatser som faktiskt förmår påverka strukturer. Offentligt finansierad verksamhet kan sannolikt gå före i än högre grad än i dag.

4. Arbetsmarknaden är i snabb omvandling, med stora utmaningar för framtiden. Kompetensförsörjning och kompetensutveckling är givna frågor men också framtiden för distansarbete, arbetsvillkor generellt och inte minst för de med tidsbegränsad anställning.
5. Dagens situation när det gäller infrastruktur är inte hållbar och ger sämre utvecklingsförutsättningar och vardag för invånare och företag lokalt, regionalt och nationellt. Situationen i Västsverige kan behöva belysas samlat för infrastruktur, transporter, energi, digitalisering och bostäder.
6. Digitaliseringens möjligheter måste börja utnyttjas fullt ut, inte minst när det gäller samhällets service till invånarna. Här finns förutsättningar för bättre service och ökad produktivitet vilket då också kan mildra en faktisk och förväntad arbetskraftsbrist.
7. Samhällsservice och utvecklingsförutsättningar i kommuner med en långsiktigt svagare social och ekonomisk utveckling, ofta med större avstånd till regionala centra, behöver fortsatt prioriteras och digitaliseringens möjligheter utnyttjas. Det gäller till exempel kommunerna i Dalsland och ett antal i norra Skaraborg.
8. Det västsvenska innovationssystemet är mycket framgångsrikt. Att fortsätta utveckla det får ses som en självklarhet. Systemet har unik kvalitet men kanske kan målet breddas till att mer tydligt omfatta ett hållbart samhälle, inte bara miljömässigt, utan också socialt och ekonomiskt.
9. En attraktiv region är en absolut förutsättning för en långsiktigt framgångsrik och kvalificerad verksamhet både i näringslivet och den offentliga sektorn. Fortsatta satsningar på kultur, turism, evenemang inom olika områden och med breda målgrupper är viktigt.
10. Många invånare med små marginaler i ekonomin kommer att uppleva en svår situation de kommande åren. En fråga är hur kommuner och region kan bidra till att mildra effekterna. Prissättningen inom kollektivtrafiken är ett exempel på en faktor som använts i andra länder.

Invånarnas välbefinnande är beroende av meningsfullhet, gemenskap, samhörighet, hälsa och aktiva liv. En utvecklad vision för ett framtida samhälle med fokus på välbefinnande, med invånarna i centrum, i linje med Visionen om det goda livet, kan bidra till än mer framtidstro.

Inledning

Att beskriva samhällsutvecklingen med det goda livet och hållbar utveckling som grund vid skiftet mellan 2022 och 2023 är inte helt enkelt. Den genomgång som görs här fokuserar på långsiktig utveckling och utvecklingsförutsättningar för Västra Götaland i ett invånarperspektiv. Den ringar in de viktigaste frågorna med koppling till välbefinnande, demokrati och samhällsservice och diskuterar utvecklingen i ekonomin, socialt och för miljön. Ambitionen är att ge de tre perspektiven samma tyngd. Situationen när det gäller jämlikhet, jämställdhet, för invånare med olika bakgrund och i geografisk belyses. Analysmodellen har sin bakgrund i Vision Västra Götaland, den har ursprungligen lanserats av OECD och täcker frågorna i Agenda 2030.

Krig, pandemi, elbrist, inflation har skapat en situation som blottat hur känsligt dagens globala samhälle är. Den närmaste tidigare krisen i Sverige, ekonomiskt och socialt, med lika bred påverkan på invånarna var i inledningen av 1990-talet. Då som nu kom en snabbt ökande inflation att slå mot invånarna i samhället mer generellt med sänkta realinkomster och ökad arbetslöshet.

Många av de framskrivningar som gjordes runt årsskiftet 2022/23 förutspår en relativt snar återgång till en ”normalsituation”. Tönen har dock blivit mer negativ i inledningen av 2023. Kronan har fortsatt falla snabbt i värde vilket automatiskt ger ökad inflation. Konkurserna har ökat snabbare. En del bedömare menar att vi redan har stagflation där en överhettad ekonomi i form av hög inflation kombineras med svag ekonomisk utveckling och ökad arbetslöshet. Fortsatt ökade utsläpp av växthusgaser ser dessutom ut att ge alltmer frekvent påverkan på samhällen i olika delar av världen.

Efter de senaste årens snabbt uppblossande förlopp och i en alltmer tillspetsad geopolitisk situation, där en stor del av världen styrs av mer eller mindre maktfullkomliga ledningar samtidigt som protektionismen ser ut att vara på återtåg även mellan så kallade västländer, är numer osvuret alltid bäst. Vi ska samtidigt hålla i minnet att de grundläggande och långsiktiga förutsättningarna för ett högt välbefinnande och bra liv är mycket goda i Västra Götaland. Osäkerheten är stor och rapportens titel *Osvuret är bäst* syftar just på att det inte är läge för att varken vara för säker på eller lova för mycket när det gäller hur framtiden kommer att se ut.

Regionrapport 2023 har tagits fram på avdelningen för samhällsanalys vid koncernstab Regional utveckling, Västra Götalandsregionen. Rapporten fokuserar på analys av data utifrån den beskrivna analysmodellen. Vi har valt att inte infoga figurer och tabeller utan försöker i stället ge en så samlad och koncentrerad berättelse som möjligt utifrån rapportens breda anslag. Vi tror och hoppas att det kan bidra till intressant läsning. Statistik och figurer finns tillgängliga via vregion.se/regional-utveckling/statistik-publikationer/, scb.se, kolada.se eller regionfakta.se. Bland tidigare regionrapporter finns *Var det bättre förr? VGR Analys 2020:2* och *Vår bästa tid är nu? VGR Analys 2018:32*. Kontaktpersoner för rapporten är Tomas Ekberg och Karin Althoff.

Välbefinnande och meningsfullhet

Fortsatt högt välbefinnande men de närmaste åren riskerar ge betydande negativa effekter

Sverige är fortsatt ett av de länder i världen som har invånare med högst livstillfredsställelse.¹ Invånarna i Västra Götaland avviker inte. Nio av tio invånare i Västra Götaland är fortsatt ganska eller mycket nöjda med sina liv och menar att deras liv är meningsfulla. Det finns en svag trend med lägre livstillfredsställelse och större skillnader mellan olika grupper under och i efterdyningarna av pandemin och med en uppblående ekonomisk kris.²

Grupper med högre andel inte nöjda är de med sämre hälsa, unga (16 till 29 år), de med låg tillit till andra, de med lägst inkomster, de som bor ensamma och boende i mindre resursstarka områden i Göteborg.³ I teoretiskt underbyggda modeller blir resultaten av vilka faktorer som (allt annat lika) är viktigast för invånarnas välbefinnande; allmän hälsa och psykisk hälsa, att ha något meningsfullt att göra, en trygg ekonomi och goda sociala relationer. Detta gäller i Västra Götaland såväl som internationellt. Med den situation vi ser i inledningen av 2023 innebär det att välbefinnandet för ett stort antal invånare i regionen kommer att påverkas de närmsta åren. Fler riskerar bli arbetslösa, ekonomin blir mindre trygg för stora grupper och de sociala relationerna ansträngs i ett samhälle där allt fler invånare under senare år känner sig otrygga och samhörigheten minskat.

Demokrati och samhällsservice

Demokrati och samhällsservice fungerar i huvudsak väl – lag och ordning och miljö och energi är allt viktigare problemområden under senare år när invånarna själva ger sin bild av våra utmaningar

Tvärtom mot den bild som ofta ges av hur demokrati och samhällsservice fungerar finns en i grunden positiv syn och i flera delar positiv utveckling under senare decennier. Invånarna i Västra Götaland är generellt nöjda med hur demokratin fungerar, ser positivt på den service som samhället ger inom de flesta områden och på den personal som levererar tjänsterna.⁴ Andelen som menar att de kan påverka politik på olika nivåer har ökat de senaste tjugo åren, från 5 till 25 procent för regionen och från 10 till 30 procent för kommunerna. Över tid finns också ett ökat intresse att diskutera politik. Något fler invånare har dock samtidigt och fortsatt litet snarare än stort förtroende för politiker på alla nivåer. De flesta har dock varken stort eller litet förtroende. Unga är mer nöjda med demokratin lokalt och regionalt och har något högre förtroende för politiker. De med låg utbildning är mindre nöjda och har lägre förtroende. Uppdelat på partisympatisörer är anhängare till KD och SD klart negativa och L, Mp, C och S mer positiva.

¹ Helliwell, Layard, Sachs, De Neve, Aknin, Wang (2022): UN World Happiness Report 2022

² Västra Götalandsregionen (2022): Hur mår invånarna i Västra Götaland 2022, SOM-institutet (2022) Tabellrapport SOM 2022:37 s.12

³ SOM-institutet (2022): Den västsvenska SOM-undersökningen 2021 – Tabellrapport SOM 2022:37, s.8ff

⁴ Avsnittet bygger på data från SOM-institutet (2022): Den västsvenska SOM-undersökningen 2021, SOM-rapport 2022:37.

När invånarna fritt får ange de viktigaste problemen/utmaningarna i regionen och den kommun de bor i, kommer de frågor som respektive nivå har huvudansvar för genomgående högst upp. Det blir hälso- och sjukvård regionalt och skola/utbildning kommunalt. Därefter följer två frågor som inte alls bedömdes som viktiga för ett decennium sedan. Både lag och ordning och immigration/integration anses nu vara de näst viktigaste frågorna lokalt och regionalt. Lag och ordning förekom inte alls som en viktig fråga före 2015. Även miljö/energi har växt i betydelse under de senaste tre åren och drygt tio procent av invånarna anger nu den som en av de tre viktigaste frågorna. En knapp majoritet av invånarna (sex av tio) anser samtidigt att den politiska debatten handlade om frågor som är viktiga för samhället i stort. De med hög utbildning och högst inkomster är mest positiva. De med låg utbildning och låga inkomster har betydligt oftare ingen uppfattning. Fyra av tio anser att den politiska debatten handlar om frågor som är viktiga för dem själva. Unga, lågutbildade och de med lägre inkomst är mer negativa. Högutbildade och höginkomsttagare är mer positiva även här.⁵

På en övergripande fråga om hur olika aktörer sköter sin uppgift är klart fler positiva än negativa både för kommunerna och regionen och skillnaderna mellan olika grupper och olika delar av Västra Götaland är små. Här, liksom på många andra områden, finns dock en grupp på 10 till 15 procent mindre nöjda. För Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan är gruppen som tycker att uppgiften sköts dåligt större, ca en av tre. Skillnaderna mellan olika grupper är små men de som sa sig sympatisera med SD var även här betydligt mer negativa. När frågorna gäller olika former av samhällsservice med lokalt och regionalt huvudansvar får vården fortsatt högst betyg. Fler än hälften är ganska eller mycket nöjda, drygt 10 procent är mindre nöjda. Utvecklingen under de senaste fem åren är positiv. Även inom barnomsorg, grund- och gymnasieskola är fler positiva än negativa och de negativa är få. Invånarna ser också i huvudsak positivt på kollektivtrafiken men här når andelen negativa 20 procent. För äldreomsorg och aktiviteter för barn och unga är ungefär lika många positiva som negativa. Generellt är de som använt olika former av service mer positiva än de som inte gjort det. Det är viktigt. Sorgebarnet när det gäller samhällsservice är fortsatt bostäder. En klar majoritet är sedan mer än ett decennium negativa till hur bostadsmarknaden fungerar.

Utvecklingen i ekonomin

I den ekonomiska dimensionen diskuteras utvecklingen när det gäller ekonomisk tillväxt, produktivitet, finansiell stabilitet, investeringar, nyskapande och innovationer och infrastruktur i olika former. I vilken mån den ekonomiska utvecklingen är hållbar bör diskuteras i förhållande till frågor kring påverkan på miljön, invånarnas hälsa, inkomster och inkomstfördelning, etc.

Hög ekonomisk tillväxt och snabb återhämtning vid kriser sedan millennieskiftet. Värdet av det som produceras har ökat med 70 procent och produktiviteten med närmare 40 procent.

Det samlade värdet av det som produceras i Västsverige har ökat med 70 procent under 2000-talet.⁶ Per invånare är ökningen 44 procent och i förhållande till antalet sysselsatta 38

⁵ Dessa data ger en bild av situationen hösten 2021. Tidigare studier ger likartade värden.

⁶ BRP (Bruttoregionprodukt) löpande priser justerat med KPI 2000 till 2021. Västsverige är den rimliga regionala nivån då invånarna i Halland ofta har gemensam arbetsmarknad med Västra Götaland Källa: SCB

procent. Varje sysselsatt producerar nu i genomsnitt varor/tjänster till ett värde av en miljon kronor jämfört med 730 000 kronor år 2000. Utmärkande för ekonomin är en relativt stadig tillväxt med snabb återhämtning och den snabbaste ekonomiska tillväxten åren efter de kriser som varit samt 2006 och 2015. Vid finanskrisen (2009) sjönk värdet av produktionen med fyra procent för att året efter snabbt hämta upp det och lite till. Samma förlopp gäller coronapandemin med en nedgång på drygt 2 procent 2019 till 2020 och en tillväxt på 5 procent 2020 till 2021.

Såväl produktion per invånare och produktivitet ligger strax under genomsnittet för Sverige i Västsverige 2021. Stockholm och övre Norrland är de delar av landet som har högre värden. Utvecklingen av produktion per invånare har varit relativt jämn i landet efter finanskrisen 2008/09 med övre Norrland som undantag. Efter nedgången under pandemin var utvecklingen också relativt likartad i Sveriges olika delar, men med betydligt snabbare tillväxt i Norrland 2020 till 2021. Den starka utvecklingen i Norrland förklaras i första hand av en god konjunktur för och investeringar i kapitalintensiva verksamheter. Produktivitetsutvecklingen visar ett likartat mönster och värdena för Västsverige är totalt sett relativt svaga i ett svenskt perspektiv.⁷

Även vid internationell benchmarking med olika regioner i Europa och USA är produktiviteten ett av de svagare områdena för Västsverige.⁸ En delförklaring till den lägre arbetsproduktiviteten är att mer än i många andra länder räknas in i den gemensamma ekonomin genom en omfattande offentlig serviceverksamhet och ett mycket högt deltagande i arbetslivet, det högsta i OECD. För de konkurrensutsatta branscherna inom industrin är produktiviteten betydligt mer i linje med vad den är i liknande verksamhet i andra länder. För tillverkningsindustrin låg förädlingsvärdet per sysselsatt 26 procent under genomsnittet 1990 för att nå nivån inom näringslivet totalt sett vid millennieskiftet. Efter finanskrisen har tillväxten i produktivitet varit betydligt snabbare i industrin än för näringslivet totalt och den är i dag 14 procent högre än genomsnittet. För byggverksamhet är utvecklingen den helt motsatta. Produktiviteten är på samma nivå som vid millennieskiftet.⁹ Utvecklingen kan sägas beskriva Sveriges väg från producent- till innovationsland.

Fortsatt stabila finanser i Sverige men invånarnas resurser urholkas, konsumtionen minskar och sparandet ökar

De svenska offentliga finanserna är fortsatt starka. Sverige är ett av få länder som klarar EU:s konvergensregler på hur stor den samlade offentliga skulden får vara i förhållande till värdet av produktionen i landet.¹⁰ Hushållens förmögenhet hade dock, genom nedgångar på börsen och högre låneräntor, sjunkit med 2 000 miljarder, mer än den samlade statskulden, fram till och med tredje kvartalet 2022. Reaktionen har blivit en skarp inbromsning av skuldökningstakten. Invånarna är klart medvetna om situationen. Det finansiella sparandet har ökat och var det högsta uppmätta under 2000-talet tredje kvartalet 2022.¹¹ I budgeten räknar regeringen med lågkonjunktur under 2023. En inflation på drygt

⁷ En förklaring till dessa data är stora förluster i delar av industrin med företag som uteslutande bedrivit utvecklingsverksamhet under ett antal år.

⁸ BAK Economics (2023): Regional Economic Benchmark 2023, West Sweden and STRING, VGR Analys 2023:1

⁹ Ekonomifakta – Produktivitet i näringslivet – senaste värde, kvartal 3 2022

¹⁰ SCB 2022

¹¹ SCB – Sparbarometern, 3e-kvartalet-2022

5 procent innebär dock en förväntad nedgång i förhållande till 8,4 procent under 2022.¹² Samtidigt riskerar höjda räntor slå igenom fullt ut under 2023, inte minst när Riksbanken strävar efter att behålla värdet på den svenska kronan som minskade med 10 procent mot euron och 17 procent mot dollarn under 2022.¹³ Osäkerheten om ekonomin och dyrare lån leder garanterat till minskad konsumtion och minskade investeringar i företagen. Även framåtblickande indikatorer talar för en relativt svag utveckling, dock med lägre inflation och efterhand minskad arbetslöshet. Konjunkturinstitutets bedömningar är något mer negativa än regeringens och förutspår lågkonjunktur en bit in på 2024 med en räntetopp 2023.

Osäkerheten kring hur det geopolitiska läget och hur den globala handeln kommer utvecklas är betydande. Fler konsumenter kommer hålla åtskilligt hårdare i plånboken och betydligt fler med stor skuldsättning eller små resurser kommer få svårt att klara sig på sin inkomst. Risken för stagflation där hög inflation kombineras med ökad arbetslöshet och en minskning av värdet av den samlade produktionen i landet är uppenbar. Det som talar emot en sådan utveckling är en fortsatt hög efterfrågan på arbetskraft.

Västsverige är fortsatt en av Europas mest innovativa regioner, med ett näringsliv med fokus på forskning och utveckling, ett starkt innovationssystem och hög attraktivitet för nyetableringar

Västra Götalands tydligaste profil i ett svenskt och internationellt perspektiv är de mycket stora satsningarna på forskning och utveckling i näringslivet. 2021 satsade näringslivet i runda tal 45 miljarder kronor på FoU. Som andel av den samlade produktionen är det drygt 4 procent, i nivå med Seoul, Baden-Württemberg och San Francisco och en nästan dubbelt så hög nivå som i Stockholm.¹⁴

En tredjedel av samtliga FoU investeringar från näringslivet i Sverige har skett i Västra Götaland de senaste fem åren. Tioårsperioden innan var nivån mellan 22 och 24 procent. Även i absoluta tal är satsningarna från näringslivet under senare år större i Västra Götaland än i Stockholm. En förklaring är tyngdpunkten inom såväl transportmedelsindustri som IT och läkemedel i Västra Götaland. Dessa tre näringar står tillsammans för en betydande majoritet av näringslivets investeringar i FoU. Den största delen av FoU-satsningarna är kostnader för egen personal med uppgifter kopplade till forskning och utveckling. Övriga satsningar på FoU, från stat, kommuner och region, ligger runt 9 miljarder kronor och motsvarar regionens befolkningsandel på drygt 17 procent av Sverige.

Västsverige försvarar också sin framskjutna position som innovationsledare inom EU:s Regional innovation scoreboard. Särskilt starka sidor är FoU i näringslivet, patentansökningar i förhållande till ekonomins storlek, anställda inom kunskapsintensiv verksamhet, och en hög kvalitet och bra samverkan offentlig/privat sektor i publicerade forskningsartiklar. Sverige bedöms fortsatt vara det ledande innovationslandet i Europa. De relativt sett svagare sidorna nationellt är produktivitet och statens satsningar på FoU.¹⁵ Vi kan också konstatera att antalet registrerade nystartade företag var drygt 13 000 under

¹² SCB – Inflation i Sverige 1830-2022

¹³ www.ekonomifakta.se/fakta/ekonomi/finansiell-utveckling/vaxelkursutveckling/

¹⁴ SCB samt BAK Economics 2023 (VGR Analys 2023:1)

¹⁵ ec.europa.eu/research-and-innovation/en/statistics/performance-indicators/european-innovation-scoreboard/eis

2021. Per invånare i åldern 16 till 64 år ger det Västra Götaland en femteplats efter Stockholm, Skåne och de mer renodlade turistlänen Gotland och Jämtland. Andel kvinnliga företagare i dessa nybildade bolag var en av tre.

Styrkan i det västsvenska näringslivet, det västsvenska innovationssystemet – med en tät samverkan mellan olika aktörer och en genomtänkt infrastruktur i form av Science Parks mm – och Västsveriges generella attraktivitet som region, har blivit tydlig genom ett flertal stora investeringsbeslut under senare år. Två batterifabriker med runt 3 000 direkt anställda var planeras i Göteborg respektive Mariestad. Näringslivet investerar bland annat i ett forskningscenter inom batteritillverkning och ett för framtidens fordonsteknik.

Elmotortillverkning startar i Åmål i Dalsland. Utveckling och tillverkning av eldrivna flygplan görs i regionen. Nationellt center för AI har etablerats i Göteborg. IT och Tech-branschen växer snabbt med kvalificerade etableringar från flera håll i världen. Listan går att göra betydligt längre och kan omfatta fler branscher som läkemedel, filmproduktion, textil, spelutveckling osv.

De beskrivna investeringarna bygger vidare på befintliga specialiseringar och i ett svenskt perspektiv finns ingen liknande eller alternativ region för den utveckling som sker. Det innebär att det är centralt att den infrastruktur som den nationella nivån sätter ramar och villkor för finns på plats och fungerar.

Uteblivna infrastrukturinvesteringar, en dåligt fungerande bostadsmarknad och tveksamheter kring lösningarna för framtidens energiförsörjning påverkar välbefinnande och investeringsvilja

En fungerande infrastruktur – det må gälla bostäder, transporter, energi eller digitalt – är en förutsättning för ett fungerande samhälle. Under lång tid har vi vant oss vid att de flesta av dessa grundläggande funktioner fungerar – om inte perfekt – så relativt väl, i det svenska samhället. Med utvecklingen under senare år är detta inte längre självklart.

Bostadssektorn har fungerat sämre under lång tid, särskilt för unga och de med mindre resurser. Bostäder är också den service i samhället som invånarna ser mest negativt på. En dåligt fungerande och ojämlik bostadsmarknad skapar inlåsnings effekter som innebär att samhället fungerar sämre ur många aspekter. 37 av 49 kommuner i Västra Götaland angav, trots en hög nivå färdigställda bostäder under 2021, att de har brist på bostäder i en bedömning våren 2022.¹⁶ Höjda räntor, ökad osäkerhet om utvecklingen och prognoser om minskad bostadsproduktion de närmsta åren lär inte hjälpa upp situationen.¹⁷

Omställningen till ett mer hållbart samhälle med ökad elanvändning som en basal förutsättning hotas av bristande produktion, leveranskapacitet och stigande priser. Svenska kraftnät bedömer att det finns risk att Sverige, från att ha varit en av Europas största exportörer, blir nettoimportör av el inom ett antal år. Det riskerar leda till en konstant högre prisnivå än den vi tidigare vant oss vid.¹⁸ Stamnäten för el behöver byggas ut i snabbare takt och förutsättningarna för inhemsk produktion som går att bygga och ger effekt i närtid, som vindkraft, behöver vara goda.

¹⁶ Länsstyrelsen Västra Götalands län (2022): Rapport 2022:30, Bostadsmarknadsanalys 2022

¹⁷ Länsstyrelsens prognoser om oförändrat högt bostadsbyggande 2023 och framåt kommer sannolikt revideras vid kommande genomgångar av marknaden (Ibid)

¹⁸ <https://www.svk.se/press-och-nyheter/press/svensk-elexport-krymper-kraftigt-de-kommande-aren---3337222/>

Regeringens beslut att göra ett omtag med arbetet för en modern järnväg med dubbelspår mellan Göteborg och Borås via Landvetter är ett direkt slag mot Västsveriges och därmed Sveriges framtida utveckling. Några mer omfattande investeringar för att öka tillgängligheten på Sveriges hårdast trafikerade järnvägssträcka Alingsås-Göteborg går inte heller att se. Järnvägen mellan Göteborg och Oslo håller dessutom fortsatt samma låga – ofta enkelspåriga – standard. Trots en hög prioritering inom EU med utlovade medel för investeringen lär bussen fortsätta att gå snabbare här liksom på spåret mellan Göteborg och Borås under mycket lång tid framöver.

När det gäller den digitala infrastrukturen är situationen bättre, även om utbyggnaden av 5G ses som långsam i Sverige jämfört med den i många andra länder.¹⁹ Den stora frågan handlar mer om hur de digitala möjligheterna ska kunna nyttjas på ett bättre sätt för att underlätta för olika typer av verksamhet och öka produktiviteten i näringslivet men kanske framförallt i olika former av samhällsservice och att digitala lösningar kan göras säkra för påverkan från utomstående samtidigt som invånarnas integritet bevaras.

Den sociala utvecklingen

Utvecklingen i den sociala dimensionen analyseras för frågor kring jobb och sysselsättning, inkomster, utbildning, hälsa, delaktighet och kultur. Då rapporten har fokus på invånarperspektivet har detta avsnitt fått breda ut sig något mer. De senaste årens utveckling, där ett decennium av stilla lugn för en majoritet av invånarna förbytts i mer allmän osäkerhet, förstärker behovet av en något mer omfattande genomgång.

Stark arbetsmarknad med fler sysselsatta än någon gång tidigare, minskad arbetslöshet och stor kompetensbrist, följs av ökad arbetslöshet och fortsatt kompetensbrist

Sysselsättningen har fortsatt öka snabbt i efterdyningarna av pandemin. Fem procent fler jobb det senaste året innebär runt 920 000 sysselsatta i Västra Götaland hösten 2022, den högsta noteringen någonsin. Med fler jobb har också andelen sysselsatta utvecklats väl. Förvärvsfrekvensen i åldern 25 till 64 år var 82 procent 2021 något högre än åren innan pandemin under vilken andelen sjönk med en procentenhet. Skillnaderna inom regionen är mycket stora med värden på drygt 75 procent i kommuner med långsiktigt svagare utveckling på arbetsmarknaden som Bengtsfors, Gullspång, Åmål och Mellerud och över 85 procent i flera av kranskommunerna kring Göteborg. Förvärvsfrekvensen är tre procentenheter högre för män än för kvinnor. Den könsuppdelade arbetsmarknaden med en mycket stor dominans av kvinnor i vård, skola, omsorg och motsvarande för män inom bygg, transport och industri kvarstår. Potentiellt snabbväxande verksamheter som företagstjänster och hotell och restaurang har dock en betydligt jämnare könsfördelning.

Fler jobb och ökad sysselsättning innebär att arbetslösheten har minskat snabbt de senaste två åren. Från drygt 70 000 arbetslösa eller i arbetsmarknadsprogram i november 2020 under pandemin till 50 000 i november 2022. Västra Götaland är det av storstadslänen där arbetslösheten har minskat mest procentuellt sett, både när det gäller totalt antal inskrivna arbetslösa, arbetslösa ungdomar, långtidsarbetslösa och arbetslösa med svagare konkurrensförmåga. Arbetslösheten låg under hösten på ca 6 procent vilket är historiskt

¹⁹ Se till exempel Dagens infrastruktur 220905

lågt under 2000-talet. Arbetslösheten var också lägre i Västra Götaland än i Stockholm, Skåne och riket.

Även om utvecklingen varit positiv för många grupper kvarstår stora och välbekanta skillnader. Arbetslösheten för inrikes födda var 3 procent och för utrikes födda 15. För de med högst förgymnasial utbildning var den 19 procent, för gymnasial utbildning 5 och eftergymnasial 4 procent. Skillnader mellan kvinnor och män var fortsatt liten. Närmare hälften av de arbetslösa hade varit arbetslösa mer än ett år och en dryg fjärdedel mer än 2 år. Tio kommuner hade en arbetslöshetsnivå över 7 procent i november 2022 – Åmål, Trollhättan, Gullspång, Mellerud, Vänersborg, Bengtsfors, Göteborg, Tibro, Uddevalla, Töreboda. 15 kommuner hade en arbetslöshet under 4 procent. Det gäller en rad kranskommuner kring Göteborg samt Sotenäs, Orust, Grästorp och Herrljunga. Arbetslösheten har minskat mest i Strömstad, Bengtsfors, Sotenäs, Vänersborg, Åmål, Tibro och Falköping. De inomregionala skillnaderna i arbetslöshet har därmed minskat i Västra Götaland under det senaste året. Minskningen i Strömstad och Tanum sammantaget (Strömstads lokala arbetsmarknadsregion) var den största av samtliga LA-regioner i landet under 2022. Att gränshandel och utbyte med Norge kommit i gång igen är uppenbart.

Antalet varslade personer ökade något i slutet av 2022 efter att ha legat på relativt låga nivåer sedan sommaren 2021. Drygt 900 personer varslades i november 2022 i Västra Götaland. Någon markant ökning av konkurser eller anställda som drabbas vid konkurser går dock inte att se ännu i Västra Götaland.²⁰ Arbetsförmedlingen prognosticerar en uppgång av arbetslösheten med 4 000 personer under 2023 och en i princip konstant arbetslöshetsnivå i Västra Götaland. Andelen sysselsatta förväntas öka med drygt en procent totalt för 2023 och 2024.

Att arbetslösheten bara bedöms öka marginellt under nästa och följande år kan kopplas till en generell brist på arbetskraft. En av tre arbetsgivare i näringslivet i Västra Götaland upplevde hösten 2022 brist på arbetskraft med rätt kompetens. I den offentliga sektorn är situationen än mer bekymmersam med nivåer över 50 procent. Läget liknar det för ett år sedan. Bristen på kompetens medför att arbetsgivarna i större utsträckning värnar om att behålla sin personal, det gör att uppgången av arbetslösheten bromsas. För de som står långt från arbetsmarknaden och varit arbetslösa en längre tid finns dock få tecken på förbättringar.²¹

De prognoser Västra Götalandsregionen genomfört i samverkan med SCB pekar på en fortsatt stor brist på arbetskraft inom många näringar långsiktigt. Behovet av kompetensomställning och kompetensutveckling är stort.²²

Tidsbegränsade anställningar ökar vilket bidrar till otrygghet och minskat välbefinnande

Bland de sysselsatta är ca 75 procent fast anställda, 15 procent tidsbegränsat anställda och 10 procent företagare.²³ Andelen tidsbegränsat anställda är ca fem procentenheter högre än i Norge och Danmark och högre än snittet för OECD. Den är på samma nivå som för till

²⁰ UC rapporterar om höga konkursnivåer för 2022 (andra halvåret) jämfört med de tio föregående åren, en period präglad av få konkurser. Att antalet konkurser kommer fortsätta öka under 2023 är dock relativt givet.

²¹ Arbetsförmedlingen – Arbetsmarknadsutsikter hösten 2022

²² vregion.se/uap

²³ SCB/AKU

exempel Polen, Italien, Finland och Portugal.²⁴ De med tidsbegränsad anställning har ökat de senaste två åren och Gig-ekonomin ser ut att breda ut sig. Skillnaderna i förutsättningar och villkor mellan de som är inne på arbetsmarknaden med fast anställning och de med tidsbegränsade anställningar är mycket stora. Dubbelt så hög andel bland de med tidsbegränsad anställning i Västra Götaland anger arbetsmarknaden som ett problem. Närmare 40 procent angav att det var ganska eller stor risk att de skulle drabbas av arbetslöshet kommande tolv månader jämför med 4 procent bland de fast anställda. Här finns en stark samvariation med låga inkomster och att ha problem med att klara sig på hushållets inkomst.²⁵ Sammantaget innebär fler som arbetar ofrivilligt i tidsbegränsade anställningar en alltmer negativ påverkan på välbefinnandet för fler invånare i Västra Götaland.

Distansarbete – Den vanligaste arbetsformen för högutbildade och höginkomsttagare under 2021. En fluga eller det nya normala?

Coronapandemin inledde vad som kan betecknas som en mindre revolution på arbetsmarknaden. I ett slag blev distansarbete möjligt för stora grupper i befolkningen. Data för Västra Götaland för 2021 visar på dramatiskt höga nivåer i vissa grupper men också stora skillnader mellan de som har förutsättningar att utföra sitt arbete på distans eller inte. 36 procent angav att de distansarbetat under 2021. Bland de med hög utbildning och inkomster över 35 000 i månaden distansarbetade mellan 60 och 66 procent. Bland de med låg utbildning distansarbetade 5 procent. Bland de som identifierade sig som levande i arbetarhem var nivån 15 procent. Bland högre tjänstemän 66 procent. De skilda strukturerna i olika delar av regionen innebar att hälften av de med arbete i Göteborgsregionen distansarbetade en eller flera dagar i veckan medan motsvarande andel i de andra delarna av regionen var en av fyra. 20 procent arbetade på distans 4 eller 5 dagar i veckan medan resten fördelade sig ganska jämnt mellan 1, 2 och 3 dagar.²⁶ I dagsläget ser det ut att pågå en reträtt från möjligheterna till distansarbete i många företag och organisationer. De personliga mötena är viktiga för hur verksamheter fungerar och utvecklas. Distansarbete kommer fortsätta att vara vanligt men sannolikt mest på en del av veckans arbetstid. En sådan utveckling kan bidra till minskat resande, mindre påverkan på miljön och ökat välbefinnande genom arbetstagare med kortare arbetsdag som är mer nöjda med sin arbetssituation.

Inkomster – De disponibla inkomsterna har ökat för alla typer av hushåll i Västra Götaland senaste decenniet men skillnaderna mellan olika grupper fortsätter också att öka

Den disponibla inkomsten per individ i hushållen i Västra Götaland låg 2020 på lite drygt 300 000 kronor i genomsnitt.²⁷ Skillnaderna mellan olika typer av hushåll är betydande och ökar över tid. Ensamstående kvinnor med barn har lägst inkomst, drygt 60 procent av den genomsnittliga medelinkomsten. Ensamstående kvinnor utan barn och ensamstående män med barn ligger på 80 procent av medelvärdet. Samboende med barn under 20 år ligger på medelinkomsten medan samboende generellt och de med unga vuxna (20 till 29 år) som bor hemma har en inkomstnivå på runt 400 000 i snitt per person i hushållet vilket innebär 30 till 40 procent över medelinkomsten.

²⁴ <https://data.oecd.org/emp/temporary-employment.htm>

²⁵ SOM-institutet (2022): Västsvenska SOM-undersökningen 2021, *SOM-rapport 2022:40*, s.61 ff

²⁶ Ibid s.63f

²⁷ Disponibel inkomst per konsumtionsenhet i hushållet. Samtliga inkomster inklusive positiva och negativa transfereringar ingår och måttet tar hänsyn till antalet invånare per hushåll. Källa: SCB

Utveckling under det senaste decenniet har inneburit ökade inkomster i alla grupper, också reallt, på mellan 15 och 25 procent. Utvecklingen har samtidigt lett till ökade skillnader i inkomst mellan olika typer av hushåll. De med lägst inkomster har genomgående haft sämre inkomstutveckling – i kronor men också procentuellt. Ensamstående med barn har svagast utveckling. För sammanboende utan barn och med unga vuxna boende hemma har den disponibla inkomsten per konsumtionsenhet ökat med runt 70 000 kronor. För ensamstående kvinnor och män med barn under 20 år med 30 000 kronor.

Vi kan konstatera att detta är inkomstökningar som riskerar att ätas upp relativt snabbt för många om inte dagens inflationsnivåer, energipriser och ränteuppgång bryts under 2023. Den disponibla inkomsten i Västra Götaland är betydligt lägre än i Stockholm men i nivå med den i Skåne. Skillnaderna inom regionen är stora. Från drygt 330 000 kronor och uppåt i flera kranskommuner runt Göteborg till ca 250 000 i kommunerna i Dalsland och Gullspång och Töreboda. Med några undantag har dessa skillnader förstärkts de senaste tio åren.²⁸

Under 2021 ökade inkomsterna betydligt snabbare än under föregående år. Samtidigt ökad inkomstskillnaderna på ett relativt dramatiskt sätt. Det generella måttet för inkomstskillnader inom ett geografiskt område – Ginikoefficienten – ökade till 0,33 för Sverige vilket är ett högt tal även internationellt. Bakgrunden var framför allt inkomster från kapital. Andelen med varaktigt låg ekonomisk standard var 9 procent i Västra Götaland 2021. En ökning med en procentenhet under de senaste fem åren.²⁹ Nivån varierar mycket kraftigt över regionen med nivåer på mellan 13 och 16 procent för Gullspång, Mellerud, Töreboda, Bengtsfors, Färgelanda och Tibro och under sex procent i merparten av kranskommunerna runt Göteborg som låg på 10 procent.

Den generellt goda ekonomiska utvecklingen och en starkt arbetsmarknad har samtidigt medverkat till en fortsatt minskning av beroendet av bidrag för de i arbetsför ålder. Andelen i åldern 20 till 64 år som försörjs av olika former av ersättningar och bidrag var 2022 drygt 12 procent motsvarande ca 120 000 ”helårspersoner” i Västra Götaland. Det är samma nivå som före pandemin 2019. Historiskt är det låga nivåer. En bra bit in på 2000-talet var det normala nivåer kring 20 procent. Minskningen de senaste fem åren innebär att 20 000 färre helårspersoner är beroende av olika bidrag för sin försörjning.³⁰ Långsiktigt är tuffare krav för sjukersättning en anledning till minskningen. Andelen yngre som får bidrag har minskat sedan millennieskiftet. Den stödform som ökat är arbetsmarknads-politiska program.

Andelen kvinnor som har behov av ersättningar är högre än för män generellt och i samtliga kommuner i Västra Götaland. Skillnaderna ligger på mellan 5 och 6 procentenheter för många kommuner i främst Skaraborg medan den är två till tre i och runt Göteborg. Ekonomiskt bistånd är betydligt vanligare bland ensamstående – för både

²⁸ Det är viktigt att notera att de disponibla inkomsterna visar en betydande samvariation med fastighetspriserna i regionen. Boendemarknaden är relativt segregerad över regionen men det innebär också att kostnaderna för att leva i olika delar av Västra Götaland skiljer relativt mycket. Se VGR Analys 2023:3

²⁹ scb.se – Inkomster och skatter. Definition – mindre än 60 procent av medianinkomsten av samtliga individer under tre år i rad. Måttet tar inte hänsyn till skilda levnadskostnader i olika kommuner.

³⁰ De ersättningsformer som ingår är arbetslöshet, arbetsmarknadsåtgärder, sjukpenning, sjuk- och aktivitetsersättning, ekonomiskt bistånd och etableringsersättning. Helårspersoner innebär att om två personer fått något bidrag var sitt halvår räknas det som en person. Källa: SCB

kvinnor och män.³¹ Nationellt varierar talen för kommunerna mellan 5 och 20 procent. Trots stora minskningar är Åmål, Säffle, Gullspång, Bengtsfors, Töreboda och Vänersborg bland de 30 kommunerna i Sverige med högst andel försörjda av bidrag, mellan 16 och 19 procent. Tjörn, Bollebygd, Mölndal, Lerum och Stenungsund har värden under 10 procent.

De flesta föredrar en högre inkomst före en lägre.³² För frågan om hur nöjda invånarna är med sina liv är det dock inte inkomstnivån i sig som är avgörande. Det viktiga är att ha tillräckligt med resurser och att klara sig på de inkomster en har.³³ Sju av tio i Västra Götaland ansåg 2021 att de klarade sig bra eller mycket bra på sin inkomst. 20 procent svarar ”varken eller” medan 10 procent ansåg att de klarade sig dåligt eller mycket dåligt. Självklart finns en samvariation med inkomstnivån. Bland de med lägst inkomst (<15 000 kr/mån) var det tre av tio som klarade sig ganska eller mycket dåligt på sin inkomst. I denna grupp fanns dock samtidigt fyra av tio som klarade sig bra eller mycket bra och bland de med högst inkomst (>45 000) angav 10 procent att de hade svårt att klara sig.

Genom dessa data får vi en fingervisning om hur den nuvarande ekonomiska krisen kommer att slå mellan olika grupper. Störst problem att klara sin ekonomi vid sidan av de med lägst inkomst har inte oväntat ensamstående, arbetslösa, unga och de med låg utbildning. Kvinnor klarar sig något sämre än män. Jämfört med läget i mitten av 2010-talet anger något fler att de har en svag ekonomisk situation.³⁴

Utbildning – Stigande utbildningsnivåer men än mer behöver göras för att fler ska klara grundskolan med godkända betyg, svagare utveckling för tjejer

Utbildningsnivån i Västra Götaland fortsätter att stiga i jämn takt. 45 procent av invånarna i åldern 25 till 64 år har nu eftergymnasial utbildning. För tio år sedan var det 39 procent. Bakom siffrorna finns fortsatt en generationseffekt där antalet utbildningsplatser i den högre utbildningen tidigare var lägre. Andelen av befolkningen som påbörjat högskola tre år efter gymnasieexamen har ökat från 36 procent vid millennieskiftet till 47 procent i dag.

Även med de omfattande obalanserna på svensk arbetsmarknad, med stora brister på kompetens inom en rad viktiga områden, kan vi konstatera att de med högre utbildning som grupp har det bra jämfört med andra grupper i samhället. Hälsan är bättre, arbetslösheten är låg, den ekonomiska situationen är betydligt bättre, för att ta några exempel. De högutbildades fördelning över regionen speglar näringslivets inriktning och kommunernas skilda roller i regionen. Göteborgsregionen har en betydligt högre andel högutbildade. Regionala centra har fler högutbildade än sina omgivande kommuner. 55 procent av invånarna i Göteborg har högre utbildning, 44 i Skövde, 43 i Trollhättan, 40 i Borås, 27 i Bengtsfors och 23 procent i Gullspång. Utbildningsnivån i Västra Götaland är något högre än den i riket.

³¹ <https://www.ekonomifakta.se/Artiklar/2022/juni/vilka-ar-de-bidragsforsorjda/>

³² Lyckoforskningen visar dock att det inte säkert gäller om kollegan eller grannen får en än högre lön.

³³ I internationell forskning är resultatet oftast att livstillfredsställelsen ökar marginellt över en viss inkomstnivå. Samma verkar gälla i Västra Götaland. Med de data som är tillgängliga i Västra Götaland kan vi dock gå ett steg längre och föra in frågan om invånarna anser att de klarar sig på sin inkomst. Data från på två fristående källor, SOM-institutet och FHM - Hälsa på lika villkor, ger samma resultat. Det är att klara sig på sin inkomst som är det viktigaste. Se till exempel VGR Analys 2019:3 Lycka för fler, VGR Analys 2020:51 Det goda livet i Dalsland.

³⁴ SOM-institutet 2022, 2015

Att klara grundskolan med godkända betyg för gymnasiestudier är en ofta avgörande fråga för ungas framtid. Utan gymnasiestudier är den svenska arbetsmarknaden numer begränsad. Efter en lång period av sjunkande värden vände situationen något, både i Västra Götaland och för riket, mellan 2017 och 2021. Uppgången fortsatte dock inte 2022.³⁵ Trenden för unga kvinnor har varit mer generellt negativ och skillnaderna mellan andelen unga kvinnor (85 %) och andelen unga män (83 %) som är behöriga för gymnasiet är nu mindre än tidigare. Västra Götaland har sedan 2015 ofta ett par procentenheter sämre värden än riksgenomsnittet. För elever födda utomlands med utlandsfödda föräldrar ligger andelen som klarar gymnasiebehörighet på ca 60 procent. Bland de med föräldrar som har som högst gymnasieutbildning på 75 procent. För de med föräldrar med högskoleutbildning är nivån över 90 procent. Variationen inom regionen är betydande. I Töreboda, Herrljunga och Lilla Edet blev ca 70 procent godkända 2022. I till exempel Lidköping, Karlsborg, Gullspång, Kungälv, Härryda, Orust och Stenungsund blev runt 90 procent godkända.

Andelen unga (17 till 24 år) som varken studerar eller arbetar har minskat något de senaste tio åren, från 10 till 8 procent. Här är givetvis varje procent och varje individ viktig. Män har något högre andel men utvecklingen gäller båda unga kvinnor och män. Även här är skillnaderna inom regionen stora – från 6 till 13 procent – med kranskommuner runt Göteborg med låga värden och Essunga, Töreboda, Tibro, Vara, Lilla Edet, Mellerud och Munkedal bland de med de högsta.

Hälsa – Fortsatt bra allmänhälsa trots pandemin och i en befolkning där allt fler har betydande övervikt. Fler känner dock oro och stress, inte minst i den yngre generationen.

Det allmänna hälsotillståndet bland invånarna i Västra Götaland ligger kvar på i stort sett samma nivå som de två senaste decennierna. Sju av tio bedömer sitt hälsotillstånd som bra eller mycket bra. Sju procent ser det som dåligt eller mycket dåligt.³⁶ Andelen som anger att de har bra eller mycket bra hälsa är i stort konstant från 2008 och andelen som ser sin hälsa som dålig eller mycket dålig har minskat något, med en liten ökning under pandemiåren.

Det psykiska välbefinnandet är fortsatt generellt bra med en hög nivå (85 procent av invånarna) mellan 2018 och 2022. Även stress bedöms relativt konstant men 16 procent som säger att de är stressade är den högsta nivån sedan 2004 då mätningarna inleddes. Andelen som känner ångslan, oro eller ångest har ökat från 5 till 8 procent mellan 2015 och 2022. I samtliga fall ovan sticker unga (16 till 29 år) ut med sämre värden. För stress och oro har även kvinnor betydligt oftare problem. Den beskrivna situationen är i nivå med eller något bättre än för de andra storstadsregionerna.

Att andelen som bedömer sin hälsa som god är konstant rimmar möjligen illa med att andelen med fetma (BMI +30) i befolkningen fortsätter att öka och nu gäller 16 procent av befolkningen jämfört med 10 för två decennier sedan. Ett BMI över 30 motsvarar en vikt på mer än 83 kilo för en person som är 166 cm och 98 kilo för en person som är 180 cm lång (medelvärden för kvinnor respektive män i Sverige). Färre äter också frukt och grönt

³⁵ <https://www.vgregion.se/regional-utveckling/regional-utvecklingsstrategi/kraftsamlingar/fullfoljda-studier/statistik-for-fullfoljda-studier/>

³⁶ VGR/Folkhälsomyndigheten - Hälsa på lika villkor 2004 till 2022. 2022 deltog 34 000 invånare i Västra Götaland i undersökningen som genomförs av SCB. Resultaten är kalibrerade för att motsvara befolkningen så väl som möjligt. <https://infogram.com/halsa-pa-lika-villkor-i-vastra-gotaland-2022-1h7j4o3q0l8yo4p?live>

samt fisk på rekommenderade nivåer. Andelen som bedöms ha riskabla alkoholvanor fortsätter dock minska något och gäller nu 15 procent av befolkningen. Även rökning fortsätter minska och har halverats till 6 procent sedan 2011 samtidigt ser användningen av snus ut att ha planat ut på en nivå strax över 10 procent av befolkningen.

Delaktighet – hög tillit men vikande samhörighet med andra

Tilliten till andra är i ett internationellt perspektiv fortsatt hög i Västra Götaland. En av tio är ”låglitare” medan en av tre bedöms vara ”höglitare”. Högutbildade och höginkomsttagare har betydligt oftare hög tillit till andra. Unga, lågutbildade och de som är födda utomland har oftare lägre tillit. Tilliten till andra har inte förändrats nämnvärt under de senaste decennierna.

Att känna samhörighet med andra kan ses som en förutsättning för tillit och delaktighet i samhället långsiktigt.³⁷ Samhörigheten mellan invånarna i Västra Götaland är god med de i en annan generation, med annan utbildning, med de som bor på den egna orten och i Sverige. Den är mindre bra för de med andra värderingar och framför allt från andra kulturer. Trenden är svagt negativ under senare år. Lågutbildade känner betydligt lägre samhörighet än andra grupper med de från andra kulturer, med annan utbildning och med annan levnadsstandard.

Även valdeltagande är en indikator för delaktighet i samhället. Valdeltagandet i riksdagsvalet minskade med tre procentenheter 2022 till 84 procent. Minskningen var störst i kommuner och valdistrikt som sedan tidigare haft lägre deltagande.³⁸ I Västra Götaland hade Öckerö, Lerum, Tjörn, Bollebygd och Karlsborg ett valdeltagande över 89 procent. I Göteborg, Borås, Trollhättan, Lilla Edet, Åmål, Dals-Ed, Bengtsfors, Strömstad, Munkedal och Gullspång låg valdeltagandet under 84 procent. Kopplingen till så kallade resurssvaga bostadsområden/stadsdelar, arbetslöshet och andra sociala problem blir tydlig. Valdeltagandet minskade mest i Borås, Tibro, Göteborg och Trollhättan.

Den ökade känslan av otrygghet är ett stort samhällsproblem. Kvinnor och särskilt unga kvinnor drabbas hårdast samtidigt som andelen som drabbas av våld minskar.

Att känna trygghet är ytterligare en dimension av delaktighet. Tryggheten i samhället har minskat och fler känner oro för att röra sig ute. Andelen som ser lag och ordning som ett av de tre viktigaste samhällsproblemen lokalt och regionalt har som vi konstaterat tidigare ökat dramatiskt de senaste fem åren. En självklar koppling kan göras till en allt synligare gängkriminalitet och det ökade våldet med skjutvapen. Fler än 375 skjutningar, fler än 100 skadade och totalt 63 avlidna i Sverige är ett mycket dystert och sorgligt bottenrekord 2023. Våra nordiska grannländer hade samtliga under 5 dödsjutningar. Antalet skjutningar har samtidigt minskat i Västra Götaland från 58 år 2018 till 48 2022. Det är givetvis en bra utveckling, men när det gäller människors oro är det sannolikt den samlade nationella utvecklingen, rapporteringen och bilden det ger som påverkar mest. Att det i stort utan undantag handlar om skjutningar med koppling till gängkriminalitet är ingen som helst tröst. Människor dör, mycket unga män/barn används allt oftare som verktyg och när

³⁷ SOM-institutet (SOM 2022): Västsvenska SOM-undersökningen 2021, Tabellrapport 2022:40, s.21

³⁸ <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/allmanna-val/allmanna-val-resultat/pong/statistiknyhet/allmanna-val-valresultat-2022/>

våldet breder ut sig i samhället riskerar det dessutom att i högre grad drabba personer utan inblandning i de eskalerade konflikterna.³⁹

Andelen av invånarna som känner sig otrygga utomhus har ökat snabbt från 2015 och framåt, från 20 till närmare 30 procent efter en tidigare period med sjunkande värden. Kvinnor och framför allt unga kvinnor är de som drabbas absolut hårdast av det tuffare klimatet. I den senare gruppen tvekar sex av tio att gå ut av risk för att bli ofredade i någon form. Mer hoppningivande är att den andel av befolkningen som faktiskt utsatts för hot om våld (4 %) eller anger att de drabbats av våld (2 %) under det senaste året, fortsatt minska under pandemiåret 2021 men också 2022. I båda fallen är detta de lägsta värdena sedan mätningarna startade 2004. Skillnaderna mellan kvinnor och män har också minskat och är nu mycket små.⁴⁰ Även antalet anmälda våldsbrott minskade något under 2022.

Kultur, aktiviteter och sociala relationer – relativt snabb återhämtning efter pandemin

Bra sociala relationer är en grundförutsättning för ett bra liv och ett aktivt liv i någon form är oftast en förutsättning för goda sociala relationer. Pandemin innebar att andelen som umgåtts med vänner minskade till sina lägsta nivåer sedan mätningarna för Västra Götaland startade 1998. Tre av fyra invånare umgicks med vänner minst en gång per månad mot nio av tio tidigare under mer normala år. Även antalet besök på konserter, teater, restauranger etcetera sjönk drastiskt.⁴¹ Andelen invånare som levde i vad som med facktermer benämns social isolering – vilket innebär att de inte gjort någon av drygt tioalet möjliga aktiviteter – ökade från åtta till mer än 25 procent av befolkningen mellan 2020 och 2021.⁴² Den relativt sett korta perioden som samhället i någon mån var stängt och att de riktigt nära relationerna inte påverkades lika mycket innebar dock att effekterna på välbefinnandet generellt ser ut att ha blivit begränsade. De sammantaget mest negativa effekterna uppstod för unga och de med yrken som krävde närvaro och kontakt med andra, till exempel inom vård och omsorg, handel och lokalvård.⁴³

Ekonomi för företagen i kultursektorn var ytterst ansträngd och de statliga stöden betydande under pandemin. Under 2022 ser dock många aktiviteter ut att ha återgått till något som liknar de vi sett tidigare. Turism- och resenäringsen – som kan fungera som en proxy för att mäta detta – har snabbt kommit tillbaka till samma nivåer som innan pandemin. Drygt 7,1 miljoner gästnätter det senaste året (okt 2021 till okt 2022) vid hotell, stugbyar och vandrarhem är något fler än 2018 och 2019. 2020 och 2021 var motsvande värden 4,1 respektive 4,4 miljoner. Andelen svenska gäster har ökat från 73 till 78 procent. Gäster från Norden och Europa har återhämtat sig snabbt till sina tidigare nivåer och står för knappt 10 procent var medan andelen gäster från övriga världen halverats från 8 till 4 procent. När det gäller kultur i form av besök på operan, teatrar etcetera är nivån fortfarande ca 15 procent under vad den var före pandemin.

³⁹ BRÅ (2021): Dödligt skjutvapenvåld i Sverige och andra europeiska länder, *BRÅ Rapport 2021:8*.

⁴⁰ VGR Analys (2023): Hälsa på lika villkor 2022. <https://infogram.com/halsa-pa-lika-villkor-i-vastra-gotaland-2022-1hzj4o3q0l8yo4p?live>

⁴¹ SOM-institutet (2022): *SOM-rapport 2022:37*, Tabellrapport Den Västsvenska SOM-undersökningen. s.4f

⁴² Västra Götalandsregionen (2021): *VGR Analys 2021:44*, Hur pandemin påverkat invånarna i Västra Götaland

⁴³ Ibid

Utvecklingen i miljödimensionen

Inom miljödimensionen analyseras utvecklingen när det gäller biologisk mångfald, ekosystem, miljöns påverkan på hälsan, klimat och hållbar produktion och konsumtion. Betydelsen av klimatfrågan och biologisk mångfald och deras koppling till hållbar produktion och konsumtion gör att dessa frågor får extra utrymme. Den generella utvecklingen i miljön relaterat till nationella och regionala mål inom området beskrivs från länsstyrelsen redovisning av utvecklingen för miljömålen.

Miljömålen för Västra Götaland – få mål väntas nås på utsatt tid

När det gäller den samlade utvecklingen på miljösidan i relation till miljömålen för Västra Götaland visar länsstyrelsens senaste genomgång 2022 att påverkan på miljön fortsätter att minska inom de allra flesta områden.⁴⁴ Det gäller till exempel målen frisk luft, förurning, giftfri miljö och ingen övergödning. Länsstyrelsen beskriver också en mycket hög aktivitet i Västra Götaland när det gäller strategier, program och aktiviteter för att öka takten i miljöarbetet. Samtidigt konstateras att läget i dag innebär att vi ligger långt från miljömålets ambition att ”lösa miljöproblemen” till nästa generation eller nå uppsatta miljömål till 2030. Tre av femton mål bedöms kunna nås. För målen levande sjöar och vattendrag och ingen övergödning går utvecklingen i rätt riktning. För levande skogar, ett rikt odlingslandskap och ett rikt växt och djurliv bedömer länsstyrelsen att utvecklingen går åt fel håll. I övrigt ser vi vad som kan beskrivas som status quo.

En sammanfattning av läget skulle kunna vara att utsläpp som direkt påverkar människor, djur och natur har minskat långsiktigt och oftast fortsätter att minska medan det sätt vi påverkar eller brukar naturen genom dagliga och ekonomiska aktiviteter bedöms alltmer negativt.

Växthusgaser – minskade utsläpp men för låg takt för att nå målen – tydligare ledarskap från EU

Utsläppen av växthusgaser minskade med 10 procent i Västra Götaland under det första året med pandemi 2020. Minskningen berodde till stora delar på en minskad aktivitetsnivå inom industrin men även utsläppen från transportsektorn fortsatte att minska, övergången till eldrivna fordon har accelererat och Sverige har bland de högsta andelarna eldrivna bilarna i världen.⁴⁵ Laddinfrastrukturen kommer genom fattade beslut dessutom att förbättras betydligt både för person och tyngre transporter under kommande år. Klimat 2030, där kommunerna ger och genomför löften för att minska sina klimatpåverkande utsläpp, redovisade under 2022 investeringar som gav minskade klimatpåverkande utsläpp på 45 000 ton. De totala utsläppen i Västra Götaland ligger på ca 9 miljoner ton per år.

Under 2021 ökade utsläppen av växthusgaser nationellt med drygt tre procent. Ökningen i Västra Götaland ligger på minst motsvarande nivå. Industrins återgång till produktionsnivåerna före pandemin ligger bakom och Västra Götaland har ett antal mycket

⁴⁴ Länsstyrelsen Västra Götaland (2022): Miljömålsbedömning 2022, LST Västra Götaland *Rapport 2022:51*

⁴⁵ Miljöfordon Sverige beräknar att ca 20 procent av den svenska fordonsflottan var fossiloberoende under sista kvartalet 2022. Kring fyra procent i fallande skala var laddhybrider, elfordon respektive etanoldrivna. Närmare hälften var dieslbilar som kan drivas på HVO100. Ett syntetiskt bränsle baserat på växtoljor och slaktavfall.

energiintensiva industrier med relativt sett stora utsläpp som raffinaderier, kemisk industri, etcetera. Utsläppen från transportsektorn låg kvar på en konstant nivå trots ökat trafikarbete och tack vare elektrifiering och inblandning av biobränsle. Sett till situationen innan pandemin (2019) har utsläppen minskat med ca 5 procent. I miljöräkenskaperna konstateras att de totala utsläppen minskat med 4 procent på ett år mellan kvartal 3 2021 och 2022. Utsläppen från transporter ökade något, främst på grund av ökat flygande, medan hushållens transporter med bil minskade sina utsläpp med 11 procent genom ökad andel biobränsle i diesel.⁴⁶ Den tidigare bedömningen de miljömålsansvariga på Naturvårdsverket gjorde att klimatmålen till 2030 och 2040 kan nås kommer samtidigt revideras efter regeringens beslut om minskad bränsleinblandning och slopat bonus-malus-system för bilar.^{47 48}

Samtidigt har det skett ett antal genombrott på internationell nivå både för frågan om utsläpp av växthusgaser och biologisk mångfald. När det gäller klimatet utökas nu EU:s system för handel till att gälla 75 % av alla utsläpp. Detsamma gäller det nu fastslagna målet om att skydda 30 procent av all mark och vatten till 2030. Om det målet ska appliceras på Västra Götaland behöver de skyddade arealerna öka dramatiskt.

I december 2022 enades EU om att minska sina utsläpp av växthusgaser inom sitt handelssystem ETS med 62 procent till 2030. De fria utsläppsrätterna för stål, aluminium, konstgödsel, cement, elektricitet och vätgas fasas ut mellan 2026 och 2034. Från 2027 kommer även utsläpp från byggnader och väg- och sjötransporter att omfattas av utsläppshandelssystemet. Andelen av utsläpp som täcks av prissättning på fossila bränslen ökar från 40 till 75 procent. Klimatfrågan är sant global och detta beslut – som ska godkännas av Europaparlamentet och ministerrådet – har förutsättningar att få betydande effekt. Bidraget till att nå klimatmålen 2030 bedöms vara 25 gånger större än från lagstiftningen om utsläpp från personbilar och skåpbilar. Klimattullar planeras för att förhindra att europeisk tillverkning konkurreras ut av produktion i länder med lägre klimatkrav (koldioxidläckage). Överenskommelsen fyller också på gröna fonder för investeringar i innovativ teknik och modernisering av energisystemen. En social klimatfond på 87 miljarder euro skapas för att bidra till finansieringen av omställningen.⁴⁹

Den investeringsplan på 2 triljoner dollar, för att stödja industri inom USA:s territorium med inriktning på verksamheter som bidrar till minskad klimatpåverkan, vilken antagits under det något förvillande namnet Inflation Reduction Act (IRA), kan komma att öka takten i omställningen och ser ut att generera motåtgärder med liknande inriktning inom EU. Farhågorna för ökad protektionism och en sämre fungerande internationell handel är betydande i samband med detta. EU:s svar ser i skrivande stund ut att möjligheter för EU-länderna att ge skattelättnader för verksamheter i särskilt konkurrensutsatta branscher med denna koppling som batterier, solpaneler, vindturbiner, elektrolys, bergvärme och koldioxidlagring samt att matcha bud från amerikanska investerare.

⁴⁶ SCB – Utsläpp till luft tredje kvartalet 2022 (2023-02-02)

⁴⁷ <https://www.dn.se/sverige/sveriges-klimatutslapp-okade-under-2021/>

⁴⁸ Se också forskarrådet för Västra Götalands klimatomställning rapport 2022, *VGR Analys 2022:51*

⁴⁹ <https://www.privataaffarer.se/klimat-eu-enas-om-reform-av-utslappshandel-utslapp-sanks-m-62-1671367122>

Biologisk mångfald – otillräckligt skydd för biologisk mångfald i Västra Götaland och Sverige

För den biologiska mångfalden är det en intensiv mark- och vattenanvändning och ett högt exploateringsstryck som ses som de största hoten. Marina områden är påverkade och flera fiskbestånd fortsatt hotade. Hur mark och vatten brukas är viktigt men också att det skydd som finns är tillräckligt omfattande och framför allt inte för fragmenterat. Andelen skyddad mark i Västra Götaland uppgår till ca 118 000 hektar motsvarande 5 procent av den totala landarealen. Naturreservat är den vanligaste formen och utgör två tredjedelar av skyddet på land. Det starkaste skyddet – nationalpark – står för 4 procent av den skyddade landarealen. Vattenarealen i Västra Götaland har ett starkare skydd. Drygt 20 procent av vattenarealen är skyddad och nära en femtedel av detta är skyddat som nationalpark.

Världens länder enades vid COP15 om att 30 procent av mark respektive vatten ska skyddas till 2030.⁵⁰ EU tog redan tidigare under året motsvarande beslut i sin strategi för biologisk mångfald 2030.⁵¹ Den andel av naturen som är skyddad i olika former är mycket låg i Sverige vid en jämförelse med EU. Sverige Danmark, Belgien, Irland och Finland har lägst andel – runt 15 procent. Nederländerna, Frankrike, Spanien, Storbritannien, Grekland, Tyskland, Polen är exempel på länder som redan i dag skyddar minst dubbelt så mycket areal som Sverige.⁵² Sverige är Nordens till ytan största land och den bebyggda andelen av landarealen ligger runt tre procent. Sverige är samtidigt ett av Europas mest skogsrika länder. Här finns därmed möjlighet att påverka förutsättningar för biologisk mångfald.

Hållbar produktion och konsumtion – stort engagemang parat med hög konsumtionslust och en tillbakagång för ekologisk produktion och konsumtion

Hållbar produktion och konsumtion är nyckelområden för att värna miljö och människor lokalt, regionalt och globalt på lång sikt. Inom båda områdena finns en dualitet med företag och konsumenter som uttrycker ett stort engagemang både för klimat och en mer cirkulär ekonomi samtidigt med rapporter om greenwashing, dåliga arbetsvillkor, minskad ekologisk produktion och konsumtion och en snabbt växande näthandel framför allt av varor som kläder, kosmetika och skönhetsprodukter.⁵³ I det senare fallet talar vi om varor som ofta returneras och/eller överbeställs och då inte sällan slängs när de returneras. Värdet av returnerade textil- och elektronikprodukter i EU under 2022 förväntas uppgå till drygt 20 miljarder euro.⁵⁴

Den ekologiskt odlade arealen i Västra Götaland har minskat under senare år och försäljningen av ekologisk mat i Sverige föll från 20,3 till 19,3 miljarder mellan 2020 och 2021. Det innebär samtidigt att marknadsandelen minskade från 7,4 till 6,8 procent.^{55 56} För näthandeln visar data från Västra Götaland att 15 procent av invånarna köpt eller sålt begagnade varor minst en gång per månad och att det är flest i gruppen med högst inkomst som köper och säljer begagnade varor. Samtidigt har 25 procent av invånarna handlat

⁵⁰ <https://www.di.se/hallbart-naringsliv/fn-overens-ska-skydda-planetens-yta/>

⁵¹ <https://www.naturvardsverket.se/om-miljoarbetet/miljoarbete-i-eu/biologisk-mangfald#:~:text=Under%20v%C3%A5ren%202020%20presenterade%20EU,samt%2030%20procent%20av%20havsomr%C3%A5det.>

⁵² SCB/Naturvårdsverket Skyddad natur 2020-12-31 s.73

⁵³ SCB (2022) Befolkningens IT-användning 2021 – E-handel.

⁵⁴ <https://www.dagenshandel.se/article/view/888134/returer-for-mangmiljardbelopp-slangs>

⁵⁵ Länsstyrelsens miljömålsbedömning 2022, s.26

⁵⁶ <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/trendbrottet-farre-handlar-ekologiskt-i-mataffarerna>

kläder på nätet minst en gång per månad under 2021. För de mellan 16 och 29 år gäller det fler än fyra av tio invånare, för kvinnor och de med högst inkomst en av tre. Det är således betydligt vanligare att köpa nytt än begagnat och de med högst inkomst konsumerar mer, både nytt och gammalt.⁵⁷

Data visar också att nedskräpningen utefter kusterna har ökat snabbt över tid och till stora delar består av plastavfall från andra delar av världen. Varje år spolas ca 8 000 kubikmeter marint skräp upp på Bohusläns stränder.

Avslutningsvis är det viktigt att konstatera att bara behovet av Greenwashing och att försäkra omvärlden om att villkoren för de anställda i flera underleverantörsled faktiskt är något så när ok visar vart utvecklingen är på väg långsiktigt. I det perspektivet finns det anledning att vara något mer optimistisk om miljöutvecklingen på sikt. Green is the new black.

⁵⁷ SOM-institutet (2022). Västsvenska SOM-undersökningen 2021, Uppföljning av Vision Västra Götaland, s.53f

2023-02-06

Dokumentnamn:

Osvuret är bäst – Regionrapport 2023 – en samlad analys av samhällsutvecklingen i Västra Götaland

VGR Analys 2023:2

Kontaktpersoner:

Karin Althoff, Avdelning Samhällsanalys, Koncernstab Regional utveckling, karin.althoff@vgregion.se

Tomas Ekberg, Avdelning Samhällsanalys, Koncernstab Regional utveckling, tomas.ekberg@vgregion.se